

// השתלשלות ההלכה //

כיצד מגדירה ההלכה מי הוא "עני"?

מי שיש לו מאתיים זוז, לא ייטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני. היו לו מאתיים חסר דינר, אפילו אלף נותנין לו כאחת, הרי זה ייטול...
וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות.

מסכת פאה, פרק ח, משניות ח-ט

(1) עני זכאי לקבל "מתנות עניים". מה הן מתנות העניים המפורטות במשנה?

(2) מי הוא עני, לפי משנה זו?

(3) מדוע לדעתכם יש הבדל אם האדם "נושא ונותן" בכספו?

(4) מהי האזהרה שמופיעה במשנה? הסבירו אותה במילים שלכם.

יש אומרים שכל אלו השיעורים לא נאמרו אלא בימיהם, שהיה להם קופה ותמחוי, והיו מחלקין מעשר עני בכל שנה, והיו נוטלין לקט שכחה ופאה, לפיכך שיערו שמי שיש לו מאתיים זוז לא יטול, לפי שיכול לעבור בהן שנה, ולשנה הבאה יהיה לו במה שיהיה, אבל האידנא (=כיום) שאין כל זה, יכול ליטול עד שיהיה לו קרן כדי להתפרנס מן הריוח... והכל לפי המקום והשעה.

טור, יורה דעה, סימן רנג

(5) ה'טור' מפרט את המתנות השונות שהעניים היו מקבלים בתקופת חז"ל, ומסביר מדוע חז"ל הגדירו דווקא סכום של מאתיים זוזים. מהו ההסבר שלו?

(6) במציאות שבה חי ה'טור', כמו בימינו, כאשר לא נותנים לעניים לקט שכחה ופאה, האם הסכום הזה אמור להשתנות? מדוע?

(7) כיצד מסביר הטור את סכום הכסף שמגדיר מי הוא עני?

ה'שולחן ערוך' פוסק ומגדיר כך:

יש אומרים שלא נאמרו השיעורים הללו אלא בימיהם, אבל בזמן הזה יכול ליטול עד שיהיה לו קרן כדי שיתפרנס הוא ובני ביתו מהריוח, ודברים של טעם הם.

שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנג, סעיף ב

(8) נסו לשער: במציאות הכלכלית שבה אנחנו חיים, מהו סכום הכסף שמגדיר אדם כ"עני"?

לפי חלק מהראשונים, ההגדרה שראינו עד עכשיו אינה שייכת למציאות שבה אנחנו חיים היום:

היו לו מאתיים זוז אף על פי שאינו נושא ונותן בהם, או שיש לו חמישים זוז ונושא ונותן בהם, הרי זה לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני. משנה תורה, הלכות מתנות עניים, פרק ט, הלכה יג

9) מה מתיר הרמב"ם לעני זה, שאין לו מאתיים זוזים?

10) למה הרמב"ם אינו מתייחס בדבריו?

הדברים מנוסחים בבהירות בדבריו של רבנו אפרים, שהיה גם הוא אחד מהראשונים:

שאל רבי קלונימוס ברבי משה זצ"ל... את רבי אפרים ברבי יצחק זצ"ל: מי שיש לו מאתיים זוז, אם יכול לקבל צדקה? אם יש לדמות ללקט שכחה ופאה ומעשר עני, או שמא אינו דומה?... והשיב לו, דוודאי מי שאינו צריך ונוטל, גוזל עניים! שהרי אותו בעל הבית שנתן לו, לא יתן לעני אחר, שאומר "כבר נתתי לאחר", נמצא אותו שלקח - גזלו לזה! ומה שאמרו מי שיש לו מאתיים זוז אם יכול ליטול צדקה... אם הוא יחיד - לא יטול.

אור זרוע, הלכות צדקה, סימן טו

11) לפי רבנו אפרים, מה זכאי לקבל אדם שיש לו מאתיים זוזים, ומה הוא אינו זכאי לקבל?

12) כיצד מכנה רבנו אפרים אדם שיש לו רק מאתיים זוזים, והוא מקבל צדקה?

13) מדוע לדעתכם יכול להיות הבדל בין צדקה ובין שאר מתנות עניים לעניין זה?

בכל אופן, ה'אור זרוע', שהביא את דברי רבנו אפרים, אינו מסכים איתו:

ואומר אני המחבר, דוודאי אין חילוק בין לקט שכחה פאה ומעשר עני לשאר צדקה. שם

וכן פסקו גם ה'טור' וה'שולחן ערוך', שלא הבדילו בדבריהם בין צדקה ובין שאר מתנות העניים וקבעו ששיעור "מאתיים זוז" שייך גם בצדקה.